

КАПЕЛЮХ

...здатність дивуватися — тільки це й потрібне,
аби стати добрим філософом...

Софія вірила, що той, хто надіслав анонімні повідомлення, ще дасть про себе чути. Крім того, вона вирішила поки що нікому не розповідати про листи.

У школі їй важко було зосередитися на розповіді вчителя. Софії здавалося, що він говорить лише про якісь несуттєві речі. Чому б йому не розповісти про те, що таке людина або що таке світ, у якому ми живемо, і звідки він узявся?

У неї з'явилося відчуття, якого раніше не переживала: і в школі, і поза нею люди зайняті здебільшого випадковими речами. Але ж існують Глобальні, складні питання, на які важливіше знайти відповіді, ніж перегортати звичайні шкільні підручники.

Чи знає взагалі хтось відповіді на такі питання? Софії видавалося, що значно важливіше думати над цим, ніж відмінити дієслова.

Як тільки пролунав дзвоник після останнього уроку, вона так швидко подалася зі шкільного подвір'я, що Юрун довелося бігти, наздоганяючи її.

— Може, пограємо в карти ввечері? — запитала Юрунн. Софія стонула плечима:

— Мені більше не цікаво грати в карти.

Юрунн виглядала так, наче щойно впала з місяця.

— Ні? То, може, в бадмінтон?

Софія втупилася поглядом в асфальт, а тоді глянула на подругу.

— Мені здається, що й бадмінтон мене більше не цікавить.

— Не може того бути!

Софія вловила гіркоту в голосі Юрунн:

— То, може, ти мені поясниш, що для тебе стало раптом важливішим?

Софія похитала головою.

— Це... це таємниця.

— Пхе! Ти, певно, закохалася!

Дівчатка якийсь час ішли поруч, не перекинувшись ані словом. Коли вони дійшли до футбольного поля, Юрунн сказала:

— Я піду через поле.

«Через поле». Це була найкоротша дорога до Юрунн, але нею вона ходила лише тоді, коли дуже поспішала додому, щоб не спізнитися до приходу гостей або на прийом до зубного лікаря.

Софія розуміла, що подруга загнувалася, вона образила її. Але що можна сказати Юрунн? Що її, Софію, несподівано захопили найважливіші і водночас найелементарніші з усіх питань: хто вона така та звідки взявся світ, і вона не має часу пограти в бадмінтон? Чи зрозуміла б це подруга?

Софії здавалося, що серце у неї в грудях забилося швидше, коли вона відчиняла поштову скриньку. Спершу вона виїняла банківський лист та кілька великих жовтих конвертів для мами. Софія підсвідомо сподівалася нового листа від незнайомця.

Доки дівчинка зачиняла за собою хвіртку, їй впало в очі власне ім'я на одному з великих конвертів. На звороті, саме там, де вона збиралася розірвати конверт, було написано: *Курс філософії. Поводитися дуже обережно.*

Софія, підстрибуючи, побігла доріжкою, кинула шкільну сумку на сходи, решту листів запхала під килимок, а сама через сад гайнула до Сховку. Великого листа необхідно читати тільки тут.

Шерхан унадився за нею, вона не проганяла його. Софія була певна, що кіт не зрадить її схованки.

У конверті лежали три великі, видруковані на друкарській машинці аркуші, зчеплені до купи. Софія почала читати.

Що таке філософія?

Люба Софіє! В багатьох людей є різні зацікавлення. Одні збирають старі монети або поштові марки, інші займаються рукоділлям, ще інші більшу частину свого вільного часу проводять на спортивних майданчиках.

Чимало людей любить читати. Але й тут наші уподобання дуже різняться між собою. Хтось читає лише газети та комікси, хтось полубляє романи, тоді як інші віддають перевагу науково-популярним книжкам, наприклад, про астрономію, життя тварин або про технічні відкриття.

Якщо я захоплююся кіньми або коштовними каменями, то ніяк не можу вимагати, щоб і всі інші захоплювалися тільки цим. Якщо мене приваблюють усі спортивні програми на телебаченні, то доводиться миритися з тим, що комусь спорт видається нудним.

А чи є щось таке, що зацікавило б усіх? Таке, що стувалося б усіх людей, незалежно від того, хто вони й де живуть? Так, люба Софіє, є такі проблеми, які можуть зацікавити усіх людей. Саме про це йдеться у нашому курсі.

Що найважливіше у житті? Якщо ми запитаємо людину, яка помирає з голоду, вона відповідь — хліб; якщо ми звернемося з таким запитанням до того, хто замерзає, відповідь буде — тепло. А якщо ми запитаємо людину, яка відчуває себе самотньою і покинутою, то вона скаже — спілкування з іншими людьми.

Але якщо задовольнити усі запити — чи залишиться ще щось таке, в чому людина відчуватиме потребу?

Над цим розмірковують філософи. На їхню думку, людина не може жити лише хлібом єдиним. Кожен із нас, звичайно, мусить їсти. Кожному потрібні любов і турбота. Та існує і щось інше, чого потребують усі. Люди впродовж століть прагнули знати, хто вони й для чого живуть.

Потреба зрозуміти, для чого ми живемо, не така вже й «випадкова», як скажімо, колекціонування поштових марок. І хто цікавиться цим питанням, приєднується до мільйонів тих, хто добирає спосіб до його розв'язання, відколи людство існує на цій планеті.

Найкращий спосіб наблизитися до розуміння філософії — це поставити кілька філософських питань: Як створено світ? Чи стоїть за тим, що відбувається, чиясь воля або ж намір? Чи існує життя після смерті? Як урешті-решт можна розкрити ці таємниці? І передовсім — як ми маємо жити? Ми не знаємо жодної такої культури, яка б не намагалася збагнути: хто такі люди й звідки узявся світ.

Власне кажучи, не так уже й багато філософських питань можемо ми поставити. Ми зазначили кілька найважливіших. Та історія дає нам численні, відмінні одна від одної *відповіді* на кожне з них.

Тож легше поставити філософські запитання, ніж дати відповідь на них.

Будь-хто і нині може знайти своє розв'язання проблеми. Жодна енциклопедія не скаже вам, чи є Бог на світі й чи буває життя після смерті. Жодна енциклопедія не підкаже, як потрібно жити. Але якщо ви прагнете сформувати власний світогляд, вам можуть стати в пригоді книги, в яких щодо цього викладені думки інших людей.

Гонитву філософів за істиною можна порівняти з детективною історією. Хтось вважає, що вбивцею є Андерсен, інший думає, що Нільсен або Єнсен. Якщо би йшлося про справжню кримінальну загадку, то одного дня поліція, можливо, і розпутала б цей «клубок». Навіть якби припустити, що ніхто й ніколи не розгадає таємниці, однаково кожна загадка завжди має розгадку.

Хоч як важко відповісти на це питання, воно все ж має лише одну-єдину правильну відповідь. Життя або є після смерті, або його немає...

Багато загадок давнини поступово було розгадано завдяки науці. Колись незбагненою таємницею здавалося те, як

виглядає зворотний бік Місяця. Тут годі було добратися до істини через диспути, відповідь залишалася на волю фантазії. Та сьогодні ми напевно знаємо, який вигляд має зворотний бік Місяця. І більше ніхто не «вірить», ніби на Місяці живе якийсь чоловік або ж ніби Місяць — кружало сиру.

Один стародавній грецький мудрець, який жив понад дві тисячі років тому, вважав, що філософія виникла завдяки здатності людини дивуватися. «Життя — така дивовижна річ, що філософські питання виникають самі собою», — думав він.

Щось подібне відбувається, коли ми спостерігаємо за діями спритного штукаря. Нам годі збагнути, як відбувається те, що ми бачимо, і тоді запитуємо себе: як вдається йому перетворити кілька білих шовкових шаликів на живого кролика?

Багатьом людям світ видається незбагненим, як і трюки фокусника, коли той несподівано витягає кролика з капелюха, який ще мить тому був абсолютно порожнім.

Коли йдеться про кролика, то ми розуміємо, що фокусник ошукує нас. І хочеться будь-що розгадати, як це йому вдається. Якщо ж йдеться про середовище, в якому ми живемо, то тут усе трохи інакше. Ми знаємо, що світ — не фантазія і не обман, бо ми ступаємо по Землі і самі є частинкою цього світу. По суті, кожен з нас — той білий кролик, якого витягли з капелюха. Різниця між нами та кроликом полягає лише в тому, що кролик не усвідомлює себе об'єктом фокуса. Інша річ — люди. Ми розуміємо, що нас утягнуто в якесь загадкове дійство, і ми радо розгадали б усі взаємозв'язки цього дійства.

PS. Щодо білого кролика, то, можливо, краще порівняти його з цілим Всесвітом. Ми — це крихітні комашки, котрі живуть глибоко в хутрі кролика. Філософи намагаються видертися тоненькими шерстинками догори, щоб подивитися у вічі великому фокусникові.

Чи ти збагнула, Софіє? Продовження буде.

Софія почувалася геть виснаженою. Чи вона збагнула? Вона не могла пригадати, чи встигла хоч раз передихнути, поки читала.

Хто приніс листа? Хто, хто?

Неможливо, щоб це зробила та ж людина, яка послала вітальну листівку Гільді Меллер Кнаг, бо на листівці була марка і штемпель. Жовтий конверт хтось просто опустив до поштової скриньки, як і обидва білі.

Софія глянула на годинник. Була лише за п'ятнадцять третя. До повернення мами з роботи залишалось ще майже дві години.

Софія вибралася зі свого Сховку і кинулась до скриньки. Може, там знову щось лежить?

Вона знайшла новий жовтий конверт зі своїм іменем на ньому, озирнулася, але нікого не зауважила. Софія підбігла до межі саду, за якою починався ліс, пильно вдивляючись у стежку.

Жодної живої душі навколо.

Раптом їй здалося, що далеко в лісі хруснула гілка. Хоч вона не була цілком того певна, але однаково не було сенсу бігти за людиною, яка намагалася втекти.

Софія занесла до будинку шкільну сумку й мамину пошту, бігцем піднялася у свою кімнату, витягнула велику шабатурку з-під печива з колекцією чудових камінців і, висипавши усі камінці на підлогу, поклала натомість обидва великі конверти. З пакунком у руках дівчинка знову вибігла в сад, але перш ніж піти до Сховку, виставила надвір обід для Шерхана.

— Киць, киць, киць!

Опинившись у Сховку, вона розірвала конверт, витягнула кілька нових, списаних на друкарській машинці аркушів і почала читати.

Дивна істота

Ось ми й знову зустрілися. Ти вже зрозуміла, що наш короткий філософський курс надходитиме порціями. Цього разу подаю кілька вступних зауважень.

Чи казав я тобі про те єдине, що нам потрібне, аби стати добрим філософом? Якщо не казав, то кажу зараз: **ЄДИНЕ, ЩО НАМ ПОТРІБНЕ, АБИ СТАТИ ДОБРИМ ФІЛОСОФОМ – ЦЕ ЗДАТНІСТЬ ДИВУВАТИСЯ.**

Усі маленькі діти обдаровані такою здатністю. Але з часом втрачають її. Вони підростають, і здатність дивуватися зникає. Чому так відбувається? Чи знає Софія Амундсен відповідь на це?

Отже, якби немовля вміло розмовляти, воно розповіло б, яким дивовижним є світ, у який воно прийшло. Але навіть якщо дитя не говорить, ми бачимо, як воно тицяє навколо себе пальчиком і хапає усі речі в кімнаті.

Поступово народжуються перші слова, і щоразу, угледівши собаку, дитина зупиняється й гукає «гав-гав».

Ми спостерігаємо, як вона гицькає у візочку і плеще ручками: «Гав-гав! Гав-гав!» Ми, з нашими роками за плечима, трохи розгублюємося перед таким нестримним захопленням малюка. «Так-так, це «гав-гав», — кажемо ми поблажливо, — «а тепер сядь спокійно і не гицьай». Ми зовсім не поділяємо захоплення дитини. Ми вже бачили чимало собак на своєму віку.

Можливо, подібна сцена повторюватиметься ще безліч разів, перш ніж дитина прохідиме повз собаку, вже не шаленіючи від радості. Чи повз слона, чи повз бегемота. Та задовго до того, як дитина навчиться мислити по-філософськи, світ стане для неї звичною річчю.

Шкода! — скажеш ти.

Моє завдання — зробити так, аби ти не опинилася серед тих, хто сприймає світ як даність, люба Софіє. Про всяк випадок ми проведемо в думці кілька експериментів, перш ніж візьмемося до самого філософського курсу.

Уяви собі: якогось дня ти зібралася до школи. І раптом на стежці перед собою побачила маленький космічний корабель. А з нього вийшов маленький марсіанин, став на моріжку і пильно приглядається до тебе...

Про що ти подумаєш такої миті?

Невже тебе ні разу не вражала думка, що ти сама — такий ось марсіанин?

Імовірно, що тобі колись заманеться досліджувати походження якоїсь іншої планети. Ми зовсім не знаємо, чи існує життя на тих інших планетах. Але ще ймовірніше, що тобі захочеться дослідити саму себе. Одного дня ти раптом спишишся, мов громом уражена, і сприймеш себе зовсім інакше. Можливо, це станеться саме під час прогулянки в лісі.

— Я дивовижна істота, — подумаєш ти. — Я загадкова тваринка.

Ти відчуєш себе Сплячою Красунею, яка збудилася після столітнього сну. Хто я? — запитаєш ти. От вовтузишся на земній кулі десь у Всесвіті. А що таке Всесвіт?

Якщо тобі пощастить пізнати саму себе, то ти збагнеш і загадкового марсіанина, про якого ми згадували на початку. Ти не лише побачила істоту із Всесвіту, а й пізнала зсередины, що ти така ж загадкова істота.

Збагнула, Софіє? Але спробуймо вдатися до ще одного уявного експерименту.

Тато, мама і дво- або трирічний Томас сидять уранці в кухні й снідають. Невдовзі мама підводиться з-за столу, відвертається до плити, і раптом... так, раптом тато починає літати під стелею, а Томас сидить і каже:

«Татко літає!»

Безперечно, Томас здивується, але прийме це, як належне. Тато робить стільки дивних речей, що невеличка прогулянка над кухонним столом не зможе змінити щось в очах сина. Щодня тато голиться чудесною машинкою, час від часу видирається на дах, щоб полагодити телевізійну антену, або ж устромляє голову під капот автомобіля і потім вилазить з-під нього чорний, як афроамериканець.

Тепер мамина черга. Вона почула Томасові слова й різко обертається. Як, на твою думку, реагуватиме вона, побачивши татуса у вільному польоті над кухонним столом?

Чому мама й Томас реагували так по-різному, як ти вважаєш?

Причина — у *шаблонному мисленні*. (Запам'ятай собі). Маму вчили, що люди не можуть літати. Але ж не Томаса. Він усе ще не має поняття, що буває, а чого не буває в цьому світі.

А як же зі світом, Софіє? Гадаєш, він є? Адже й світ сам перебуває у стані вільного польоту.

Найсумніше те, що, підростаючи, ми поступово звикаємо не тільки до дії закону земного тяжіння. Ми водночас звикаємо і до Всесвіту, як такого.

Отже, чим дорослішими стаємо, тим швидше втрачаємо здатність дивуватися з довкілля. Ми втрачаємо щось дуже суттєве. Те, що філософи намагаються знову пробудити до життя. Щось добре нам знане колись — ще задовго до того, як ми навчилися мислити.

Я уточню. Хоч філософські питання стосуються усіх людей, та не кожен стає філософом. З різних причин більшість людей так поглинають будні, що здатність захоплюватися життям відсувається далеко на задній план. (Вони запорпуються глибоко в кроляче хутро, зручно там уможуються і не покидають його все своє життя).

Для дитини світ — і все, що в ньому є, — *щось нове*, захопливе. Таке сприйняття властиве не всім дорослим. Більшість із них сприймає світ, як щось цілком буденне.

Саме тут філософи є почесним винятком. Філософи ніколи не зуміють призвичаїтися до навколишнього світу. Світ залишається для них чимось фантастичним, навіть загадковим та містичним. Філософи й діти мають, отже, одну дуже важливу спільну рису. Як бачиш, філософ усе життя залишається таким же вразливим, як мале дитя.

А зараз вибирай, люба Софіє. Або ти дитина, для якої світ ще не встиг стати буденним. Або ти філософ, який докладе всіх зусиль, щоб світ для нього таким не став.

Якщо ж ти тільки похитаєш головою, не усвідомивши себе ні дитиною, ні філософом, це означатиме, що ти уже стала буденно-домашньою, і світ більше не вражає тебе. В такому разі тобі загрожуватиме небезпека. Задля порятунку потрапив тобі до рук цей курс філософії.

Мені зовсім не хочеться, щоб ти опинилася серед інертних та байдужих людей. Я хочу, щоб ти жила свідомим життям.

Ти одержуватимеш лекції безкоштовно. Отож ніхто тобі не поверне грошей, якщо ти не пройдеш курсу. Ти маєш повне право перервати навчання, коли забажаєш. Достатньо покласти повідомлення для мене у поштову скриньку. Жива жаба чудово підійде для цього. В усякому разі щось зелене, от аби лишень поштар не перелякався до смерті.

Короткий підсумок. Білого кролика витягли з порожнього капелюха. Але тому, що це дуже великий кролик, трюк триває вже багато мільярдів років. На самісіньких кінчиках тонких шерстинок народилися усі людські діти. Вони мають змогу захоплюватися чудесним мистецтвом фокусника. Та чим старшими стають діти, тим глибше спускаються у надра кролячого хутра. І там зостаються, у затишку, ніколи більше не зважаються видряпатися тонкими шерстинками знову догори. Лише філософи вибираються у сповнену небезпек мандрівку до межі духу і буття. Дехто не втримується й гепає додола, а дехто, міцно вчепившись за шерстинку, намагається докричатися до всіх тих людей, які сидять собі глибоко вдолі у затишних м'яких кубельцях кролячого хутра, сито жеруть та добре п'ють. — Любі дами й панове, — волають вони. — Ми летимо в порожнечі! Але нікого з людей низу не хвилює, про що там гукають філософи. — Чхати нам на кількох бунтарів, — запевняють вони. І продовжують балачку, ніби нічого й не сталося: Чи можеш подати мені

масла? Який стан банківських акцій на сьогодні? Скільки коштують помідори? Ти чула, леді Ді знову при надії.

Коли Софіїна мама надвечір повернулася додому, дівчинка була в шоковому стані. Шабатурка з листами від загадкового філософа лежала в надійному місці, у Сховку. Софія спробувала взятися за виконання домашніх завдань, але даремно. Вона сиділа й розмірковувала над прочитаним.

Ще ніколи досі їй не доводилося стільки думати! Вона вже давно не була дитиною, але й по-справжньому дорослою також не була. Софія розуміла, що поступово теж стала сповзати додолу, в хутро кролика, якого витягли з чорного капелюха Всесвіту. Філософові вдалося спинити її. Він, а може, й вона, вхопив її за шкірку й витягнув на кінчик шерстинки, де вона колись бавилася дитям. І там, нагорі, на самісінькому кінчику ворсинки, вона знову побачила світ, немов уперше.

Філософ урятував її. Без сумніву. Невідомий автор листів урятував її від буденної байдужості.

Коли близько п'ятої години мама повернулася додому, Софія затягла її до кімнати й змусила опуститися на стілець.

— Мамо, як ти гадаєш, життя — це дивна штука? — запитала вона.

Мама так розгубилася, що не знала, що їй сказати. Вона звикла, повертаючись додому, заставати Софію за уроками.

— Ну, — сказала мама, — певно, так.

— Певно? Я маю на увазі інше. Чи не здається тобі дивовижним те, що взагалі існує світ?

— Але ж, Софіє, тобі не варто так говорити.

— Чому ні? Чи ти вважаєш, що світ є чимось цілком нормальним?

— Ясна річ!

Софія зрозуміла, що філософ мав рацію. Дорослі сприймають світ, як звичну річ. Раз і назавжди вони поринули у вічний сон буднів, наче спляча красуня із казки.

— Пхе! Ти так збайдужіла і пригрілася, що світ уже більше не вражає тебе, — мовила Софія.

— Що це ти плетеш?

— Я кажу, що ти цілком збайдужіла. Отупіла, іншими словами.

— Я не дозволю тобі так зі мною розмовляти, Софіє.

— Тоді я поясню це інакше. Ти чудово пригрілася глибоко в хутрі білого кролика, якого щойно витягли з чорного капелюха Всесвіту. Ось зараз ти почнеш чистити картоплю, потім прочитаєш газету, півгодинки подрімаєш і сядеш дивитися новини.

На матеріному обличчі промайнула тінь стурбованості. Вона пішла до кухні і заходилася коло картоплі. Але трохи згодом повернулася до вітальні і тепер уже сама змусила Софію сісти на стілець.

— Я хотіла б про щось з тобою поговорити, — почала мати. З голосу Софія відчула, що це серйозно.

— Я сподіваюся, ти ніколи не вживала наркотиків, донечко?

Софія розреготалась. Хоча розуміла, чому мама запитала про це саме зараз.

— Які дурниці! — вигукнула дівчинка. — Від них ще більше тупієш.

Більше про наркотики, ані про білого кролика в те надвечір'я не йшлося.